

naročilu, hkrati pa ustvarjajo iluzijo o silovitem notranjem dogajanju in o svoji moralni pomembnosti, ki ju seveda v resnici ni. S podobno zvijačo se Zormanovi ljudje otrešajo vulgarne enostranskosti: liki, ki naj bi bili črni, so povečini sploh nevidni (Leon naj bi bil demonska pojava, demonizem pa se ob nepoglobljenem opisu izmaliči v votel patos), njihovi pozitivni nasprotniki pa niso več zavestni heroji, kot v nekdanjih prigodah, pač pa neprebujeni, nepomembni ljudje, ki naj bi bili že zaradi te lastnosti nekam bolj človeški, pa čeprav niso nič bolj individualizirani kot njihovi predniki.

Te splošne pripombe k Zormanovemu pisanju seveda ne smejo prizadeti nekaterih resnično dobrih odlomkov, ki niti niso tako na redko posejani v pričujočih tekstih. Lep je na primer opis Tinkinega odhoda v samostan ter odnosa med njo in očetom; prizor, ko stari Jeran izve za hčerino nosečnost, pa bi delal čast celo izkušenemu pisatelju. Dobro sta tudi zadeta malomeščanska idila v prvi zgodbi (docela odveč je seveda sentimentalno spogledovanje med Olgo in Martinom) in organistovo čudaško samotarjenje. Sploh so nekateri liki — predvsem Tinka, stari Jeran, Anton, organist, oče Borjan — presenetljivo živi, dokler se ne zaletijo v fabulistične avanture. V celoti je dobra novela *Gospodični*; zgodba je manj nasilna, tako da je več prostora za intimno dogajanje. Psihološko bi bilo morda bolj prepričljivo, če si sestri ne bi predrznili rešiti jetnika, razbolela pa bi se v njej neznosna zavest krivde. Kljub temu je prizor, ko ubogi ženski odtrgajo od doma in ko Rozi v zmedi pozabi lasuljo, nenavadno domisel in pretresljiv. Zormanov stil je preprosto realističen, še brez izrazitih osebnih poudarkov, vendar dovolj nazoren in iznajdljiv; boljši so opisi kot nekoliko papirnati dialogi.

Zaradi teh odlomkov se je tudi izplačalo napisati poprejšnje opombe. V bistvu gre namreč za nesporazum: Sproščeno pripovedovanje je redke dar, samo po sebi pa še ni umetnostna vrednota. Prastara resnica je, da se s pripovedjo pisatelj izpoveduje in jo zato doživlja. Zorman ji v svojem ustvarjanju ni odmeril prave veljave. Njegovo pisanje povečini ni notranje utemeljeno, temveč zgrajeno z večjo ali manjšo fabulistično spretnostjo in srečo. Zato so njegovi teksti nekam preračunljivo hladni, brez tiste topline in lepote, ki jo ume vžgati prava stvariteljska iskra. Številni dobri odlomki vendarle kažejo, da bi bili lahko drugačni. Zato bi se bilo nespametno slepiti z lepimi besedami, ko je vendar bolje že na samem začetku pogledati resnici v oči.

Mitja Mejak

SALTIKOV-ŠČEDRIN: ZGODOVINA MESTA GLUPOVA

Satirična dela lahko objektivno presodimo šele iz večje časovne odmaknjenosti. Nekatera ostanejo le še dokument, zanimiv za raziskovalca določene dobe, za vse ostale pa samo naslov v literarnih zgodovinah, druga pa šele s časom zablestijo v vsej svoji moči in lepoti, ker se zamegli njihova konkretna pogojenost v tisti dobi, tembolj pa izstopijo njihove občečloveške vrednote, njihov humanizem, ki ni aktualen samo v času, ko so nastala, temveč v vsaki družbi. K tem zadnjim prištevamo večino del ruskega satiričnega pisatelja, mojstra kritičnega realizma Mihaila Jevgrafoviča Saltikova, z umetniškim imenom Ščedrin.

Posebni pogoji, v katerih se je razvijala ruska družba v preteklosti, so vzrok, da se je začela novejša ruska literatura pravzaprav s satirami. Literatura je postala orožje v boju za osvoboditev kmeta, v boju proti carističnemu absolutizmu. Zato često ni bilo prav nič važno, k a k o je bilo neko delo napisano, temveč k a j je bilo napisano, še največkrat pa so bralci sami iskali, kaj je pisatelj h o t e l napisati in kakšno družbeno misel je hotel izpovedati. Ker se zaradi ostre cenzure publicistika ni mogla razviti, je na njeno mesto stopila literatura sama. Književnik ni bil več samo pesnik ali pisatelj, bil je v prvi vrsti državlján, član družbe, najpogosteje razkrinkovalec gnilih razmer, v katerih je tičala Rusija. Spet zaradi cenzure je bilo treba marsikaj povedati tako, da je ušlo budnemu očesu cenzorja, hkrati pa, da so bralci povedano prav razumeli. Le tako lahko razumemo, zakaj je tako cvetela satirična in razkrinkovalna literatura, medtem ko je nasprotno čista umetnost bila najpogosteje predmet ostre kritike in graje vseh naprednih revij. Od Kante-mirovih satir preko Fonvizinovih komedij in Potovanja Radiščeva do Krilova z njegovimi basnimi in satiričnimi članki, od Puškina in Lermontova preko Gogoljevih del in njegovega tako imenovanega smeha skozi solze do Lovčevih zapiskov Turgenjeva, do del Herzena in Černiševskega in mnogih drugih, vedno je bila umetnost v službi idejne borbe proti zatiranju, za svobodo in spoštovanje človeka. Pisatelji so se imeli takrat za buditelje zavesti svojega ljudstva in so se zavedali, da bodo mnoga njihova dela kmalu padla v pozabo. Sam Saltikov je dejal o svojem literarnem delovanju takole: »Moje pisanje je v taki meri prežeto s sodobnostjo, tako se je tišči, da moremo govoriti o njem — če lahko govorimo o kaki njegovi ceni v prihodnosti — le kot o upodabljanju te resničnosti.« Vendar se je v tem zmotil. Ravno aktualnost njegovih del, visoka humanost in globoka ljubezen do ljudstva in človeka je vzrok, da doživljajo njegovi spisi vedno nove izdaje in privabljajo vedno nove bralce, ki odkrivajo v njih vedno nove lepote.

Ščedrin je začel s pisanjem že zgodaj. Že v Carskoselskem liceju se je poskušal v pesništvu, pa ga je kmalu opustil. V štiridesetih letih preteklega stoletja je izdal nekaj manjših del, ki pa sveta niso pretresla, le v pregnanstvo je moral zaradi njih. Šele leta 1856 se je lahko vrnil in je še istega leta izdal svoje »Gubernijske slike«. V obliki kratkih skic je orisal življenje daljnega Krutogorska, ki ni nič drugega kot mesto njegovega pregnanstva, Vjatka. Cela vrsta lepih liričnih odstopov prepleta trezno realistično pripovedovanje, z izbiro snovi in z zanimivimi dialogi pa je jasno pokazal svoje prepričanje: ostro je obsodil korumpirano jaro gospodo podeželskega gubernijskega mesta. »Gubernijskim slikam« je sledila vrsta drugih del z značilno obliko kratkih povesti, od katerih je vsaka zase lahko zaključena celota, so pa vendar vse povezane po osnovni tematiki ter obravnavajo predmet zdaj s te zdaj z druge strani. To drugo obdobje njegove ustvarjalnosti zaključuje »Zgodovina nekega mesta«, ki je nastala v letih 1869—70.

Njegova satira je rasla še v sedemdesetih in osemdesetih letih preteklega stoletja, vrhunec svoje umetniške ustvarjalnosti pa je dosegel v romanu, edinem, ki ga je napisal, »Gospoda Golovljovi«. Proti koncu življenja je zaradi naraščajoče reakcije moral iskati tudi nov izraz za svojo razkrinkovalno literaturo in ga je našel v pravljicah. Pisal je prav do smrti, saj je menda še na smrtni postelji narekoval. Zadnje njegovo delo Stari časi v Pošehonju je strašna slika zemljeposestniškega doma pred reformo: ko preberemo to delo,

ki je v njem zelo veliko avtobiografskega gradiva (lahko bi celo rekli, da so to včasih spomini na mladost), lahko razumemo, zakaj se je njegov talent razvil ravno v to smer, zakaj je vse življenje posvetil boju proti laži, proti pokvarjenosti, proti zatiranju. Razumemo tudi gospodo Golovljove, razumemo mater Arino Petrovno in njenega moža, sinove, razumemo tudi Juduško. Vsi ti so pač lahko nastali le v razmerah, v kakršnih je živela takratna Rusija.

»Zgodovino nekega mesta« smo dobili letos v slovenskem prevodu Janka Modra v založbi Slovenske matice pod naslovom »Zgodovina mesta Glupova«. Delo, o katerem si literarni zgodovinarji in kritiki niso edini, saj nekateri celo trdijo, da je to Ščedrinovo najslabše delo, je napisano v obliki starinskih kronik, ki so jih pisali štirje letopisci in uredil izdajatelj. Ta vpleta svoja razmišljanja v pripovedovanje letopiscev, razlaga v obliki pripomb različne osebe in dogodke, ureja tako imenovano dokazno gradivo, ki so ga napisali posamezni glavarji mesta Glupova, ter povezuje vse pripovedovanje in dogajanje. Kronika navaja življenjepise dvaindvajsetih mestnih glavarjev, ki so vladali od leta 1731 do 1826. To letnico je vzel Saltikov za zaključek povesti, ker je tega leta po vstaji dekabristov prišel v Rusiji na oblast car Nikolaj I. in njegovo dobo smatrajo za eno najtemnejših obdobj ruske zgodovine, zato pravi letopisec, da se je tedaj tok zgodovine ustavil. Kljub temu pa, da je vzel Saltikov za osnovo svoje kronike zgodovino in so skoraj vsi dogodki in osebe namigovanje na zgodovinske osebe in na stvari, ki so se resnično zgodile, pravi sam v pismu uredništvu »Vestnika Evrope«, da je popolnoma napačno misliti, da je »Zgodovina nekega mesta« zgodovinska satira. »Ne zgodovinsko, temveč čisto navadno satiro sem imel pred očmi,« pravi Saltikov v tem pismu, »satiro, naperjeno zoper značilne poteze ruskega življenja, ki ga napravljajo ne povsem udobnega. Te poteze pa so: blagodušnost, privedena do pristudnosti, širina zamaha, ki se po eni strani kaže v neprenehnem sekanju po čeljustih, po drugi strani pa v topovskem streljanju na vrabce, lahkomišelnost, prignana do sposobnosti, da na vso moč lažemo, ne da bi zardevali... Ti pojavi so obstajali ne samo v osemnajstem stoletju, temveč obstajajo še dandanes, in to je edini razlog, zakaj se mi je zdelo, da je mogoče uporabiti osemnajsto stoletje.«

Slovenski prevod se je Janku Modru po mojem mnenju zelo posrečil. Ujel je arhaičnost jezika stare kronike in ga pretil v starinsko slovenščino, ki verno odraža duha originala. Tudi nekatera lastna imena so dobro prevedena, n. pr. Butalci itd. Za lažje razumevanje teksta in različnih namigovanj na zgodovinske osebe in dogodke je prevajalec pod črto dodal številne pripombe, ki razodevajo veliko in prizadevno delo. Slovenski izdaji je dodan tudi oris življenja in dela pisatelja, katerega je napisala Vera Brnčič.

Janez Zor